

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar kot vir za Slovar slovenskega knjižnega jezika¹

Milena Hajnšek-Holz

Članek obravnava Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar kot vir za Slovar slovenskega knjižnega jezika pri izboru besed, slovarski obdelavi ter časovni in stilno-plastni označenosti.

Pleteršnik's Slovene-German Dictionary is discussed as a source for the contemporary Dictionary of the Slovene Literary Language with regard to the selection of entries, lexicographic approach and notes on temporal and stylistic/register characteristics of entries.

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar² je zadnji večji slovar slovenskega jezika, ki je nastal v času, ko je bila naša leksikografija na isti ravni kot leksikografija drugih slovanskih narodov.³ Medtem ko so drugi slovanski narodi nadaljevali leksikografsko delo, razvijali leksikologijo in izdajali moderne slovarje različnih vrst, so pri nas izhajali le manjši dvojezični slovarji.⁴ Od pomembnejših slovarskih del je treba omeniti Glonarjev enojezični Slovar slovenskega jezika.⁵ Slovarsko vrzel so deloma nadomestili pravopisni slovarji,⁶ zlasti še povojni izdaji,⁷ ki sta poleg pravopisa in pravorečja v omejenem obsegu upoštevali tudi pomene besed, stilistiko in frazeologijo.

V Sloveniji vse do ustanovitve Akademije znanosti in umetnosti,⁸ natančneje njenega Inštituta za slovenski jezik,⁹ ni bilo ustanove, ki bi skrbelo za slovaropisno

¹ Razširjeni referat z Okrogle mize ob 100-letnici Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja v Pišecah 16. 9. 1995.

² Slovensko-nemški slovar. Uredil Maks Pleteršnik. Prvi del A–O, Ljubljana 1894, Drugi del P–Ž, Ljubljana 1895.

³ Prim. Slovar slovenskega knjižnega jezika I, Ljubljana 1970, str. IX.

⁴ Npr. Janežičeva Slovensko-nemški in Nemško-slovenski slovar sta doživela veliko dopoljenih in popravljenih izdaj.

⁵ Joža Glonar, Slovar slovenskega jezika, Ljubljana 1936. To je prvi enojezični slovar slovenskega jezika. Elemente enojezičnega razlagalnega oz. sinonimnega slovarja najdemo že v Pleteršnikovem slovarju.

⁶ Breznik-Ramovš, Slovenski pravopis, Ljubljana 1935.

⁷ Slovenski pravopis, Ljubljana 1950; Slovenski pravopis, Ljubljana 1962.

⁸ Prizadevanja za ustanovitev akademije so se povečala zlasti po ustanovitvi slovenske univerze, ostvarjena pa so bila šele leta 1938 z ustanovitvijo Akademije znanosti in umetnosti.

⁹ Predvojni in vojni čas nista omogočala znanstvenega dela. Delo na področju jezikoslovja se je začelo šele po ustanovitvi Inštituta za slovenski jezik leta 1945.

delo. Tako je od izida Pleteršnikovega slovarja minilo 50 let, ko se je začela ostvarjati zamisel za veliki slovar slovenskega knjižnega jezika kot temeljnega dela slovenskega jezikoslovja.¹⁰

Začetna slovarska dela sta vodila Fran Ramovš in Jakob Šolar. V tem času sta se prepletali in dopolnjevali dve temeljni nalogi: izdelava velikega akademskega slovarja in nova izdaja Pleteršnikovega slovarja. V skladu s tema naloga je potekalo zbiranje slovarskega gradiva. Za veliki akademski slovar se je zbiralo gradivo iz vseh tiskanih in rokopisnih del kakor tudi iz živega govora; za dopolnjeni Pleteršnikov slovar pa gradivo izvirne in prevodne literature ter publicistike prve polovice 20. stoletja. V novi izdaji Pleteršnikovega slovarja naj bi bile upoštevane tudi veljavne pravopisne in pravorečne norme.

Na osnovi zbranega gradiva so bile leta 1951¹¹ narejene poskusne redakcije gesel (glava – glavu, reč – red in sil – sim), ki so pokazale, da zbrano gradivo presega Pleteršnikov slovar glede frazeologije v sodobnem knjižnem jeziku, da pa ne nudi dovolj podatkov o starosti besed in njihovi geografski razširjenosti.

Uspešno slovarsko delo je oviralo tako pomanjkanje strokovno usposobljenih delavcev – leksikografov in leksikologov – kot finančne in prostorske težave. Večkrat je prišlo do spreminjanja slovarskih konceptov, tako sta bila npr. v letih 1953–1961, ko je leksikološko sekcijo vodil Božo Vodušek, v načrtu dva slovarja: veliki in priročni slovar, ki bi se ločila le po obsegu, ne pa po načinu obdelave – oba bi dajala podatke o geografski razširjenosti in zgodovinskem razvoju posameznih besed.

Šele v začetku 60-tih let je bil po temeljitih razpravah v jezikoslovnih krogih narejen načrt za slovar sodobnega knjižnega jezika, ki se ne bi naslanjal na Pleteršnikov slovar, vzor pa bi mu bil češki slovar v štirih knjigah. Temu konceptu slovarja se je prilagodilo tudi zbiranje slovarskega gradiva: izpisovala se je najnovejša izvirna in prevodna literatura, šolske, strokovne, poljudnoznanstvene in znanstvene knjige, revije, časopisi itd. Do takrat ločene slovarske kartoteke, npr. kartoteka klasikov,¹² splošna kartoteka, kartoteka popolnih izpisov,¹³ so bile združene v eno kartoteko. Abecedno gradivo je bilo popisano v Splošnih alfabetarjih,¹⁴ v katerih so poleg števila

¹⁰ Prim. poročila o delu za slovar v Letopisih SAZU; Franc Jakopin, Delo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Rasprave Zavoda za jezik 2, 1989, 53–56; isti, K zgodovini Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, Jezikoslovni zapiski 2, 1995, 9–25; Milena Hajnšek-Holz, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, JiS 37, 1991/92, 125–130.

¹¹ Prim. Letopis SAZU IV, 1952, 188. Rokopis redakcij je v Šolarjevi zapuščini.

¹² Alfabetarij klasikov, Inštitut za slovenski jezik, Leksikološka sekcija, Ljubljana 1963. Alfabetarij klasikov ima 37.955 gesel; napravljen je na podlagi 377.867 kartotečnih listkov z izpisi slovenskih klasikov, med katerimi so zastopani: Alešovec, Detela, Dolenc, Erjavec, Jurčič, Kersnik, Levec, Levstik, Maselj, Mencinger, Ogrinec, Stritar, Tavčar, Trdina, Glonar: Narodne, Odbor za SNP (Slovenske narodne pesmi), Štrekelj: Narodne.

¹³ Začasni frekvenčni slovar, Inštitut za slovenski jezik, Leksikološka sekcija, 1965. Rokopisni slovar za interno rabo je bil narejen na osnovi popolnih izpisov reprezentativnih besedil za vse zvrsti jezika. Začasni frekvenčni slovar ima 15.746 gesel; napravljen je na podlagi popolnih izpisov 22 del z 293.923 kartotečnimi listki.

¹⁴ Splošni alfabetariji so bili izdelani v letih 1964, 1968, 1973, 1974 in 1976. Gradivo, ki je bilo zbrano po dokončanju posameznega splošnega alfabetarija, je popisano v Dodatnih

izpisov za posamezno geslo še podatki, ali je beseda v Slovenskem pravopisu 1962, ali v Pleteršnikovem slovarju, ali so jo zapisali klasiki, ali je dobljena s popolnimi izpisi, pri redko izpisanih besedah tudi, kdo jo je zapisal.¹⁵ V Splošnem alfabetariju so tudi opombe članov uredniškega odbora, ki so se po določenih načelih odločali za sprejem besed v Alfabetarij oz. za obdelavo v SSKJ.¹⁶

Kako pomemben vir je bil Pleteršnikov slovar, se vidi iz celotnega dela za SSKJ: tako pri izboru besed, homonimnih rešitvah, naglasu – tako dinamičnem še zlasti pa tonemskem – pri pomenski razčlenitvi gesel, krajevni razširjenosti in starosti besed, delno pri stilno-plastnem označevanju, frazeologiji in v manjši meri tudi pri terminologiji.

Izbor besed

Kot je bilo že omenjeno, je slovarsko gradivo popisano v Splošnih alfabetarijih, kjer je v posebni rubriki tudi podatek o zastopanosti besed v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (P). Podatek o tem, da je beseda že v Pleteršnikovem slovarju je tudi v Besedišču slovenskega jezika.¹⁷

Za primerjavo med SSKJ in Pleteršnikovim slovarjem glede izbora besed navajam del črke B od **b** do **blagobit**.

V Splošnem alfabetariju je za ta del 4.000 geselskih besed, od teh jih je v P že 827. V alfabetarij za 1. knjigo je bilo odbranih 1.469 gesel, v prvi knjigi Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) pa je bilo z dodajanjem gesel med redakcijo obdelanih 1.546 in v Dodatkih v 5. knjigi še 37 gesel; skupaj je za ta del v SSKJ 1994 1.583 gesel.

splošnih alfabetarijih, Splošnih alfabetarijih za Dodatke in v Drugem splošnem dodatnem alfabetariju.

¹⁵ Npr. za besedo **čeljst** so v Splošnem alfabetariju iz leta 1964 naslednji podatki: beseda je v SP 1962, predlagalo jo je 7 terminoloških svetovalcev, zanjo je 107 kartotečnih listkov, dobljenih z izpisi ustrezne literature, med njimi iz del slovenskih klasikov 2. polovice 19. stoletja in popolnih izpisov; beseda je tudi v Pleteršnikovem slovarju – oznaka Pl. Beseda **čeljstač** je v SP 1962, zanjo je 6 izpisov, pozna jo Pleteršnikov slovar. Beseda **čeljuga** ima samo 1 izpis, in sicer iz Sovretovega prevoda, pozna jo Pleteršnikov slovar (**čeljúga**, f. = čeljst, der Kiefer (zaničlj.), Jan., Hal.–C.; udariti koga po čeljugi, jemandem eine Maulschelle geben, jvzhšt.); beseda čeljuga ni bila sprejeta v SSKJ, objavljena pa je v Besedišču slovenskega jezika.

¹⁶ Načela za sprejem besede v SSKJ so bila: pogostnost – najmanj 4 izpisi različnih avtorjev, zapis v SP 1962, v Pleteršnikovem slovarju in drugi viri; pri manj pogostih besedah pa še: vodenje redaktorjev o besedi, predlogi terminologov, zapisi pomembnih avtorjev, npr. **skezati** – I. Cankar. Eno od načel za sprejem je bilo tudi, da besede ni v Pleteršnikovem slovarju ali pa ni zapisana v pomenu, kot ga izkazuje slovarsko gradivo.

¹⁷ Besedišče slovenskega jezika 1–2, Ljubljana 1987. Interna publikacija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. V Besedišču je 182.976 gesel, od teh jih je v Pleteršnikovem slovarju 24.015.

V P so za ustrežni del od **baba** do **blago** 1.303 gesla, v ustreznem delu Besedišča je 2.885 gesel, od tega 254 z oznako P, kar pomeni, da je beseda že v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju.

Če primerjamo gornje podatke, ugotovimo, da je zbrano slovarsko gradivo v Inštitutu zelo bogato. Povprečno je bila ena tretjina gesel iz Splošnega alfabeta odbrana za obdelavo v SSKJ, dve tretjini pa sta objavljeni v Besedišču.

Med SSKJ in P ni bistvene številčne razlike, v SSKJ je 280 oz. 18 % več gesel kot v P, bistvena pa je vsebinska razlika – izbor gesel.

Na vsaki strani Splošnega alfabeta je 40 gesel, od katerih je bilo za sprejem v SSKJ odbrano različno število, največ npr. od **barvarski** do **baržun**, 24 gesel: barvarski, barvarstvo, barvast, barvati, barven, barvenost, barvica, barvilen, barvilnica, barvilnik, barvilo, barvina, barvit, barvitost, barvljiv, barvnica, barvnik, barvnokožec, barvnopol, barvnost, barvomer, barvoslovje, barvotisk, baržun; v P je 15 gesel: barvarski, barvarstvo, barvast, barvati, barven, barvilo, barvilen, barvina, barvitost, barvnica, barvnik, barvomer, barvotisk, barvovit, baržun. 14 gesel je enakih v obeh slovarjih, geslo barvovit ima P, 10 je v SSKJ novih: barvenost, barvica, barvilnica, barvilnik, barvit, barvljiv, barvnokožec, barvnopol, barvnost, barvoslovje.

Najmanj sprejetih gesel je od **barometer** do **bavd**, 4 gesla: barometer, bav, bavarski, bavnjav; od teh ima P le bavnjav.

Največ gesel, znanih v P, je od **bagra** do **bahati**, 19: bagrast, bagrec, bagren, bagrenka, bagrnik, baguš, bahač, bahaček, bahačast, bahačica, bahačiti se, bahanje, baharija, bahariti, bahast, bahaški, bahaštvo, bahat, bahati; v SSKJ jih je sprejetih 17: bagranje, bagrati, bagren, bagrist, bagrski, bah, bahač, bahačast, bahačka, bahanje, baharija, bahariti, baharitnež, bahaški, bahaštvo, bahat, bahati se.

Najmanj gesel: 0 je v P med **bioliten** in **bioskopski**, v SSKJ je sprejetih 18 gesel: biolog, biologičen, biologija, biologinja, biologizem, biološki, bioluminiscenca, biomasa, biomehanika, biometeorologija, biometrija, bionika, bionomija, biopsihološki, biopsija, bioritem, biosfera, bioskop – gre namreč za zloženke z bio..., P ima iz te družine le geslo **biografija**, f. die Biographie; prim. životopis.

Enako število v SSKJ sprejetih gesel in znanih iz P je npr. od **betanec** do **betlehemski**, in sicer 19; v SSKJ: betast, betatron, betec, beteg, betek, betel, betelov, betev, betevce, betežen, betežnica, betežnik, betežnost, betica, betič, betičar, betičast, betiček, betička; v P: betast, betec, beteg, betek, beteti, betev, betež, betežast, betežen, betežnica, betežnik, betežnost, betica, betič, betičar, betičast, betiček, betičnica, betičnik.

Kako nam je bil pri izboru besed v pomoč Pleteršnikov slovar, si oglejmo ob besedni družini **beteg**, zastopani v SSKJ z gesli beteg (6 izpisov), betežen (37 izpisov), betežnica (1 izpis), betežnik (14 izpisov), betežnost (8 izpisov), niso pa sprejeta gesla bétež -éža m. der Schmerz (3 izpisi), v P bogato ponazorjen s podatki iz zgodovinskih virov, dalje betežast (1 izpis), betežljiv (brez izpisa) za nadrejeno sopomenko betežen, prav tako še betežljivost (brez izpisa) s sopomenko betežnost in betegovati (brez izpisa), betežen biti, vsa iz Murkovega slovarja. Družina **beteg** je v SSKJ označena kot narečna oz. zastarela, kar potrjujejo tudi podatki iz P.

Iz gornjih primerjav lahko povzamemo, da se izbor gesel za SSKJ naslanja v prvi vrsti na zbrano slovarsko gradivo, deloma na redatorsko poznavanje živega jezika, deloma na predloge terminologov, v pomoč pa je bil v veliki meri tudi Pleteršnikov Slovensko–nemški slovar.

Prikaz gesel

V Pleteršnikovem slovarju so gesla zapisana v osnovni obliki, onaglašena, besednovrstno označena, pomensko razčlenjena in pojasnjena z enobesednimi nemškimi ustrezniki, z opisom v nemščini ali slovenščini, s slovensko sopomenko ali približno pomenko ter ponazorjena s citati iz pisanih virov ali slovarskih zbirk. Pri prevzetih besedah je naveden tudi izvor. Glede na oblikotvorne posebnosti je navedena tudi druga osnovna oblika, npr. **báger**, gra m, **bedènj**, dnjà m, **bahàt**, áta adj., pri glagolih pa vedno 1. oseba sedanjika, npr. **bagrítì**, ím vb. impf., **bájati**, jam i. jem vb. impf. Označen je tudi izgovor l, npr. **belíca** : **bêlec**, lca m.

Homonimi so označeni s števkami pred geselsko besedo, npr. 1. **bâрати**, am vb. impf. in pf. fragen, 2. **báрати**, am vb. impf. mit heißem Wasser abbrühen: b. kokoši, svinje, Mik., Št.; barani ječmen = Malz, Hip. (Orb.); – menda nam. obarjati; prim. obariti, variti.

Naglas je v Pleteršnikovem slovarju enojen – tonemski, npr. **bába**, **bábka**, **bahàt**, le pri novo prevzetih besedah je naglasno mesto označeno s črtico, npr. **baláda**, **bankrôt**.

V SSKJ so gesla zapisana v osnovni obliki, vedno tudi v drugi osnovni obliki, oblikotvorne posebnosti pa so v zaglavju gesla. SSKJ daje podatke za dinamični in tonemski naglas ločeno. Naj omenim, da je dvojnost naglasa v slovenščini odkril Vodnik v svoji slovnici 1811, da sta se s tonemskim naglasom največ ukvarjala Valjavec in Škrabec, da sta naglas v svojih slovarjih upoštevala Murko in Pleteršnik, da pa tonemsko naglaševanje v slovnice in pravopise ni bilo sprejeto.¹⁸ Vprašanje naglasa je za SSKJ rešil Jakob Rigler s sodelovanjem komisije za pravopis, pravorečje in oblikoslovje in za 5. knjigo po Riglerjevih načrtih nadaljeval v komisiji za pravopis, pravorečje in oblikoslovje Vladimir Nartnik. V Uvodu slovarja so sheme za dinamični in tonemski naglas ter obdelano oblikotvorje. V SSKJ je prikazana tonematika, kakršno govorijo ljudje iz osrednjih področij s tonemskim naglaševanjem, zlasti v Ljubljani. Glavni informatorji za tonemski naglas so bili M. Dolenc – Ljubljana, V. Snedic – Gorenjska, T. Logar – rovtarski govor, J. Rigler – Dolenjska, v vprašljivih primerih pa še V. Drešar, B. Pleničar, R. Štefan, E. Toporišič in V. Nartnik. Pri zapisu tonemskega naglasa so bili upoštevani rezultati ankete, za veliko besed podatek iz Pleteršnikovega slovarja, dostikrat pa je bila narejena vsaj delna korekcija zaradi sistema.

¹⁸ Tonemsko naglaševanje je obdržal Svane v nemško pisani slovnici (1958), de Bray v Guide to the Slavonic Languages (1951), Toporišič v srbohrvaškem učbeniku slovenščine na ploščah (1961). Toporišič obravnava tonemskost v svoji Slovenski slovnici (1976, 1984, 1991). Tonemski naglas bo imel tudi novi Slovenski pravopis.

Homonomna postavitev gesel v SSKJ¹⁹ se ne opira na etimologijo, temveč na stanje v sodobnem knjižnem jeziku, s težnjo, da bi bilo homonimnih gesel čim manj. Enako pisana gesla, ki spadajo v isto besedno vrsto, so istega spola in imajo enak naglas, so označena z eksponenti, npr. **bor**¹ : **bor**² : **bor**³.

Izvora besed SSKJ ne navaja.

Pomenska stran gesla

Pleteršnikov slovar in Slovar slovenskega knjižnega jezika sta bogato pomensko razčlenjena.

V Uvodu v SSKJ je zapisano, da so uredniki pri izdelavi geselskih člankov, zlasti pri določanju pomenov, upoštevali v prvi vrsti zbrano slovarsko gradivo, ga vrednotili glede na svoje poznavanje živega jezika, v pomoč pa so jim bila poleg Pleteršnikovega in Glonarjevega slovarja še druga domača ter tuja leksikografska dela.

Pri večpomenskih besedah SSKJ ne izkazuje vseh pomenov, zlasti ne redkih in možnih, ki so bili upoštevani v Pleteršnikovem slovarju.

Za primer si oglejmo geslo **babica**, ki ima v SSKJ 5 pomenov, frazeološko in terminološko gnezdo, v P pa 16 pomenov. V SSKJ in P sta enaka prvi in drugi pomen: 1. 'stara mati', 2. 'pomočnica pri porodu', 3. pomen '(živalska samica) navadno ptica' je enak 4) v P, 4. pomen 'zgornji del klepalnika' je enak 14) v P, 5. pomen 'del manjše priprave za zapenjanje, vtikanje' je enak 12) v P in pomen v ♦ zool. 'sladkovodna riba' je enak 5) v P.

V SSKJ ni naslednjih pomenov iz P: 3) dem. baba, altes Weibchen, 6) der Herrenpilz (boletus eduli) = baba, Št.-C., 7) neka hruška, Maribor – Erj. (Torb.), 8) die leere Buchweizenhülse, Z., Gor.; leerer Maiskolben, Cig.; leere Kastanienhülse, BIKr., 9) die Schraubenmutter, Ptuj – C., DZ., 10) der Pfannendeckel am alten Büchenschloß, Cig., 11) kalup za tiskarske pismenke, die Matrize, V.-Cig., 13) der Sensenring, Mur., 15) der Deckel bei der Weinpresse, Cig. (prim. dedec), ein Haufen über einander liegender Garben, Dol.; die Mandel, Cig.

Nova pa je v SSKJ frazeologija: pren., šalj. bil je za babico pri ustanovitvi društva; veliko babic – kilav otrok *kjer sodeluje preveč ljudi, ni pravega uspeha*.

Krajevna, časovna in stilno-plastna označenost

Pleteršnikov slovar je bil dragocen informator glede krajevne razširjenosti besed, saj navaja pri besedah iz živega govora ustrezne podatke, npr. BIKr. – belokranjsko, Gor. – gorenjsko, jvzhŠt. – jugovzhodni del Štajerskega, zlasti vzhodni del brežiškega okraja, Rib. – Ribniška dolina na Dolenjskem.

¹⁹ Homonimi v kartoteki za SSKJ so določeni po Pleteršnikovem slovarju oz. po SP 1962.

Opozorim naj, da so v SSKJ sprejete le tiste narečne besede, ki jih potrjuje današnja knjižna raba (zlasti besede, ki so jih zapisali pomembni književni ustvarjalci), ne pa vse tiste narečne besede, ki so v Pleteršnikovem slovarju.

Tudi pri časovnem opredeljevanju rabe besed nam je bil Pleteršnikov slovar v veliko pomoč, in sicer z navajanjem virov za posamezne besede ali pomene besed kot tudi primerjalno z našim slovarskim gradivom, npr. **bába** 1) die Großmutter, Meg., Mur., Cig., Jan., Dalm., Levst. (Nauk).

Posebej naj omenim kvalifikator *nk.* (novo knjižno) v P, ki opozarja na nove besede,²⁰ npr. **bedastôča**, m. (napaka!) die Thorheit, die Dummheit, C., BIKr., kajk. – Valj. (Rad) nk.; **běsnost**, f. die Tollheit, die Wuth, Cig., Jan., nk.

V pomoč so nam bile tudi Pleteršnikove navedbe izvora besed, npr. **beľúga**, f. 1) weiße Kuh, (-ljuga) Mur.; ...; rus.; **babûra**, f. ... (tudi hs); **běna**, f. der Einfaltspinsel, der Tölpel; Cig. – tudi hs; iz tur., Dan.; **běrmati**, am, vb. impf. = nabirati, werben, Z.; – iz nem.; **báker**, kra, m. das Kupfer, Mur., Cig., Jan., Cig. (T.), nk.; ... – po drug. slov. jeziki; **besnovátí**, ûjem vb. impf. = besneti, Cig., Jan.; – stsl.; **béteg**, éga, m. der Schmerz, Dalm., Boh. – die Krankheit, Mur., Cig., Jan., ogr. i. kajk. – Valj. (Rad), vzhŠt. ... – prim. magy. beteg krank, Mik. (Et.).

Naj omenim še Pleteršnikov odnos do ljudskih izposojenk: »Prav tako se tudi ni sprejemala večina takih tujih besed, katere prosti narod sicer pogostoma in brez potrebe rabi, ker za dotične pojme tudi domače besede še krepko živijo med narodom.«²¹ Tako npr. pri Pleteršniku ne najdemo besed šporhet, tuhna – ima pa domači besedi **pěrnica**, f. 1) das Federbett, das Federkissen, die Tuchet in **pernjáča**, f. das Federbett, C.

Pri geslu **fírkelj**, klja, m. = bokal, die Maß; – iz nem. Viertel nas opozarja na slovenski ustreznik in izvor besede; podobno pri geslu **fláša**, f., iz nem. Flasche; pogl. steklenica.

V SSKJ besede šporhet ni, flaša in tuhna sta označeni kot nižje pog., firkelj pa kot narečna beseda.

Med drugimi kvalifikatorji, ki so v SSKJ podrobno razčlenjeni, naj pri Pleteršniku navedem kvalifikator *zaničljivo*, npr. **bába** 3) zaničljivo o odrasli ženski, posebno starejši; o zakonski ženi (zaničlj.).

V Pleteršnikovem slovarju najdemo tudi že neke vrste kvalifikatorska pojasnila, npr. **bába** 4) v vražah in pravljicah a) babo žagati ..., b) divje babe.

Sklep

V napotkih za redakcijo SSKJ²² je zapisano, da je poleg zbranega slovarskega gradiva potrebno upoštevati Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Kot je iz navedenega razvidno, so se uredniki tega napotka pri svojem delu držali.

²⁰ Redaktorji so bili pri primerjavi Pleteršnikovega slovarja posebej pozorni na oznake *nk.*, *hs* in druga opozorila, npr. *zaničlj.*, *v otročjem govoru*.

²¹ M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar. Pripomnje, str. VII.

²² Prim. Splošne informacije za redaktorje SSKJ, Ljubljana 1982. (Gradivo, namenjeno za interno rabo v Leksikološki sekciji.)

In še misel za konec: Imajo svojo usodo knjige, imajo svojo usodo slovarji. Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar je pomemben mejnik v slovenskem slovaropisju in nepogrešljiv vir za preučevanje slovenskega jezika, zlasti še z zgodovinskega in geografskega vidika, tako za domače kot tuje raziskovalce. Slovar slovenskega knjižnega jezika je vir informacij o slovenskem jeziku in kulturi 20. stoletja, hkrati pa osnova za nadaljnja slovarska dela, tako za slovarski del Slovenskega pravopisa, slovar sodobnega knjižnega jezika, frazeološki in sinonimni slovar kakor tudi za različne strokovne slovarje.

Pleteršnik's Slovene-German Dictionary as a Source for the Dictionary of the Slovene Literary Language

Pleteršnik's Slovene-German Dictionary (1894–1895) is an important milestone in Slovene lexicography. It is a bilingual dictionary containing the Slovene literary language of the 19th century, with a historical and dialectal foundation. The headwords are Slovene; they are marked for tonemic stress and their word class affiliation is given. Entries contain detailed semantic analyses and explanations, either descriptions or synonyms in German, occasionally also in Slovene, thus already using elements of a monolingual dictionary or a dictionary of synonyms. The dictionary provides information on the age, regional distribution and, to a limited extent, origin of words. Examples are of two kinds: either quoted from documented sources, e.g. Meg., Mur., Cig., Levst. (i.e., authors), or artificial structures for generally known words and words from scientific language. Temporal and stylistic marking includes notes like nk. ('novoknjižno' = contemporary literary language), zaničlj. ('zaničljivo' = derogatory), v otroškem govoru (= in children's language).

The basic characteristics of Pleteršnik's Dictionary were followed – with necessary adaptations – also in the preparation of the Dictionary of the Slovene Literary Language, which is a monolingual, explanatory dictionary of the present-day literary language and has both an informative and a normative function.

Pleteršnik's Dictionary is an important source for the Dictionary of the Slovene Literary Language both in terms of the selection of entries, their treatment (homonyms, word classes, stress), analysis of meaning and explanations, and in the use of examples and notes on style/register, adapted to a different purpose and a different time.